Arild Smeby

Hans Nielsen Hauge
indre livsvei og utvikling

Dialogos

INNHOLD

Forord 9
Innledning 11
Unge år 19
Vendepunktet 29
Fornyelsen 39
Gjerningen 51
Til København 77
Næringsvirksomhet 91
Den store prøvelsen 115
Etterord 125
Litteratur 132
Bilder 134

Hans Nielsen Hauge – indre livsvei og utvikling
Utgiver: Dialogos medie- og ressurssenter, 2025
http://www.dialogos.no
© Arild Smeby 2025
Materialet er vernet etter åndsverkloven.
ISBN 978-82-303-7004-9

Informasjon om boken finnes på https://www.haugespor.no/smeby/

INNLEDNING

Historien om Hans Nielsen Hauge er en saga om indre søken, religion, opplysning, moral og næringslivstiltak – langt utenfor de godkjente kretsene.

Hans Nielsen Hauge (1771–1824) var født så å si på terskelen til en ny tid i Norge, hvor menneskene i løpet av en kort periode skulle gå fra middelalderske tilstander og inn i en ny æra der budskapet handlet om løsrivelse – både for den enkelte og samfunnet som helhet. Gjennom sin frimodighet og prediken satte Hauge en støkk i presteskapet og rystet den norske kolonien i sine grunnvoller, noe som forplantet seg helt ned til kongens gemakker i København. Overalt hvor Hauge kom, strømmet folk til for å høre budskapet om at ethvert menneske må finne sin omvendelse og sin egen tro, og at de i «frihet kan gi seg hen til å tjene Gud».

En dynamisk person som Hans Nielsen Hauge måtte virke truende på det etablerte samfunnet. Makthavere har til alle tider forfulgt nye impulser med latterliggjøring, arrestasjon, justismord eller rett og slett drap. Samtidig har religion og mysterier hjulpet mennesker til å heve seg over dagliglivets trivialiteter og gi livet mening. Men tørker åndsinnholdet inn, kan tradisjoner og fanatikere ta over religionen. Da blir åndslivet farlig. Jesus ble korsfestet fordi han oppfordret menneskene til å lytte til sin samvittighet og la seg lede av den indre 'stemmen'.

I mye av sin oppvekst levde Hauge med en indre fortvilelse. Da han nærmet seg 25 år, tok han et oppgjør med den avsatte presten Gerhard Seeberg, som hadde vært hans mentor under oppveksten. Konfrontasjonen viste Hauge at han var modnet og sterk nok til å ta imot åndsopplevelsen ute på åkeren den 5. april 1796. I dag ville vi kanskje kalle det en kristusopplevelse eller et møte med den oppstandne Kristus. Åndsopplevelsen forvandlet Hauge til en predikant Norge aldri har sett maken til verken før eller siden. Gjennom sin forkynnelse 'ga' han menneskene Den hellige ånd, som førte til omvendelse, og en vilje til å forandre livet sitt og å tjene Gud.

Vi kan kanskje si at Hauge tilhører den strømmen av mennesker som gjennom tidene har mottatt åpenbaringer som nærmest har gjort dem til et nytt og opplyst menneske. I Hauges tilfelle førte åndsopplevelsen til at han ble forløst fra sin mindreverdighetsfølelse, sine kontaktvanskeligheter og sitt tungsinn. Ved å skue inn i gudsriket erfarte han en omvendelse og personlig tro som ga ham kraft til å heve seg over det knugende stendersamfunnet som den gang lammet landet vårt.

Med Kristi budskap berørte han deres sjeler slik at de kunne befri seg fra syndens tvang og eneveldets diktatur. De som tok imot, fikk kraft til å skape seg et nytt liv, både i det åndelige og i det praktiske. De påtok seg oppgaver de tidligere aldri kunne ha drømt om. Gjennom en enorm tillit til Hauge og vissheten om at de handlet etter Guds vilje, fikk de den nødvendige styrken – til myndighetenes skrekk og forargelse.

Når man leser sagaen om Olav den hellige, finnes det en slående likhet med Hauge. Olav hadde også en drøm eller åpenbaring som satte ham på sporet av sin egentlige oppgave – å kristne Norge. Selv om det er stor forskjell mellom kongssønnens og bondesønnens omvendelsesmetoder, er det et åndelig slektskap

dem imellom. De levde i vidt forskjellige tidsepoker, noe framgangsmåtene deres bærer preg av. Men deres inngripen i historien og resultatet av deres virke er fortsatt synlig.

Hans Nielsen Hauge var opptatt av disiplene og evangelisten Johannes og hans åpenbaring. I enda større grad identifiserte han seg med Paulus (Saulus) og det som skjedde på veien til Damaskus. For Hauges virke skulle Paulus bli et viktig forbilde. Begge la de ut på lange vandringer og vant folks gehør. Begge var nøye med å forsørge seg selv ved å arbeide for kosten. De ønsket ikke å ligge folk til byrde. Begge skrev nesten uavbrutt brev til menighetene sine. Hauge skrev også mange bøker som ble varmt tatt imot og kjøpt av søkende over hele landet.

Alle disiplene ble henrettet bortsett fra evangelisten Johannes. Ifølge en legende ble Johannes dømt til å kokes i olje, men oljen forvandlet seg til et forfriskende bad. Keiseren ble da så skremt at han forviste ham til en hule på Patmos, hvor han – etter det som må ha vært en innvielse – skrev Johannes' åpenbaring. Johannesevangeliet skrev han senere i Efesos.

Også Hauge var villig til å lide martyrdøden, samtidig som han fryktet den, for han tvilte på om han ville være sterk nok til å møte lidelsene på apostelvis.

Da Hauge startet sin forkynnervirksomhet, leste han bøker av mellomeuropeiske mystikere og store teologer. På 1300– 1400-tallet var det grupper av mennesker, såkalte vennegrupper, som var uenige i den katolske kirkens lære og dens verdslige makthunger. De levde i skjul i skogene rundt om i Europa. Deres første biskop, Jan Hus, avviste helgendyrkelse, valfarter, avlat og sjelemesser. For dette ble Hus forkjetret, og han ble brent på bålet i 1415. Denne bevegelsen sees som en forberedelse til Luthers reformasjon.

Etterkommere av en slik vennegruppe fikk i 1722 slå seg ned på grev Nikolaus Ludwig von Zinzendorfs gods i Sachsen i Tyskland. De valgte et sted ved en høyde kalt Herrnhut (Herrens vokter og beskytter) og tok navnet sitt etter dette. Fra Herrnhut dro de ut som misjonærer til store deler av verden.

Også i Norge fikk herrnhutere innflytelse på 1700-tallet, og de dannet menigheter både i Christiania, Drammen, Skien, Stavanger, Bergen og Trondhjem. Hauge oppsøkte gjerne disse kristeligsinnede menneskene når han kom til et nytt sted, og mange skulle bli trofaste haugianere.

Vel ett år etter åpenbaringen på jordet opplevde Hauge at han hadde mistet den åndelige inspirasjonen. Ordene hans var blitt 'tørre' og uten kraft, men han fortsatte å holde oppbyggelser. Utpå senhøsten 1797 fant han en fortelling om dominikanerbispen Johannes Tauler og Gudsvennen som levde på 1300-tallet. Den var oversatt til dansk og åpnet på ny tilgangen til ånden for ham. Dette å miste ånden for igjen å måtte søke den inngår gjerne i en mystikers vei og ga Hauge en trygghet for at den første åpenbaringen ikke bare var en hallusinasjon. Hans oppgave sto klarere for ham, og tankene på martyriet trådte mer i bakgrunnen. Hauge trykte boka om Taulers omvendelse flere ganger.

Hans Nielsen Hauge forkynte først og fremst personlig tro og moral, dernest moral i arbeid og handel. Hans intuitive og strategiske evner ga ham sikkerhet i samtaler med menneskene han møtte, i politiavhør og med vennene, som han fikk

til å starte eller ta over bedrifter og drive disse fram med suksess. Inntil kreftene plutselig tok slutt og Hauge selv havnet i et 'mørkt hull' med fengsling og en ti år lang arrestasjon. Alt han eide, ble tatt fra ham, eiendommer og bosted, og de første årene i fengsel fikk han verken lese eller skrive eller komme ut i dagslys. Nesten all hans mentale aktivitet forsvant. Han begynte å tvile på riktigheten av det han hadde drevet med.

Der i fangehullet rant «Fader vår, du som er …» ham i hu. Den bønnen menneskesønnen hadde sagt han skulle be. I fengselet klarte Hauge å fornye sitt forhold til Gud. Hans første åndsopplevelse satte ham i stand til å omvende folk og å bygge opp et næringsliv. Nå var det tilgivelse og fred som trengtes.

Slik kunne han bruke sin begavelse til å skape forsoning og enighet i det nye Norge som skulle vokse fram rundt 1814. Mange av følgesvennene ble skuffet, men tidene var forandret. Nå trengtes noe annet. Prester og embetsfolk kom for å snakke med ham, og han tok dem vel imot. De søkte noe nytt som han var i stand til å gi dem.

Det er skrevet mye om Hans Nielsen Hauges liv og alt det han gjorde for å heve den kristne moralen i et korrupt, danskstyrt preste- og embetsmannsvelde. Personlig har jeg helt siden ungdommen vært fascinert av Hans Nielsen Hauge. Jo mer jeg beskjeftiget meg med hans liv og virke, desto mer forundret ble jeg over motet hans og den enorme kraftprestasjonen. Hvor kom dette fra? Forståelsen fant jeg ved å se ham som en del av en europeisk, mystisk åndsstrømning, inspirert av Den hellige ånd. Ved utgangen av middelalderen, på 1200- og 1300-tallet og senere på 1500- og 1600-tallet, framsto flere inspirerte personer i Mellom-Europa. Med ufattelige krefter rettledet og inspirerte de menneskene i en overgangstid. Slik har jeg også oppfattet Hans Nielsen Hauge i Norge og Johann Friedrich Oberlin i Alsace, som virket i Frankrike. Begge var de en del av en slik åndelig impuls.

Interessen for ulike åndsstrømninger som har virket i folket opp gjennom tidene, har jeg fått blant annet fra min bakgrunn i den internasjonale Camphill-bevegelsen, som medarbeider i Skottland, England, Sør-Afrika, Vidaråsen og Hogganvik i Norge. Her møtte jeg John Baum, i dag pensjonert prest i Kristensamfunnet i Norge. Han har vært min viktigste støttespiller og samtalepartner i arbeidet med Hans Nielsen Hauge. Innen Camphillbevegelsen vil jeg spesielt få takke Rigmor Skålholt, Nils og Anne Langeland for deres langvarige interesse og hjelp til bokprosjektet. Takk også til medarbeidere i landsbyene for støtte til utgivelsen. I tillegg vil jeg takke Marianne Tellmann for bistand underveis, og Sissel Jenseth, som har hjulpet meg og sørget for at denne boka kunne bli en realitet. Til sist vil jeg nevne Dag Kulleruds bok *Hans Nielsen Hauge. Mannen som vekket Norge*. Den hjalp meg å holde orden på Hauges livsløp og alle vandringene hans.

Arild Smeby, Åsbygda, Ringerike, 2025